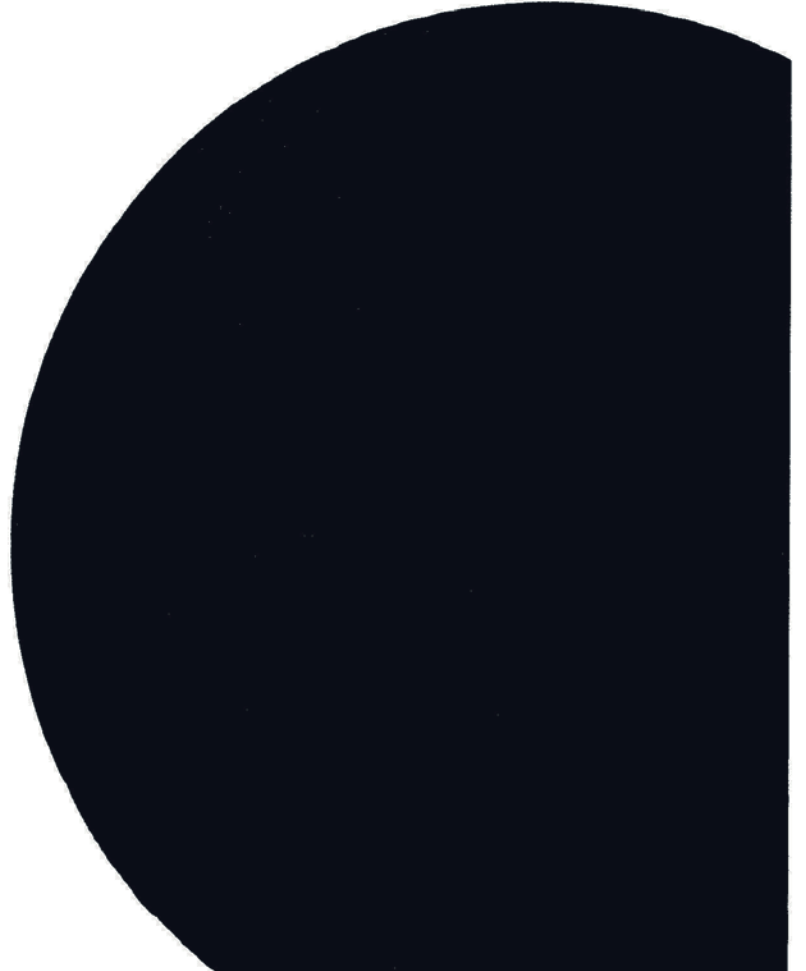

bir toplumda dūşūnsel eylem için ön koşul:
**varlıklılık mı,
kavramsal gelenek mi?**

Muhammet ÖZDEMİR

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilgiye dair dięer modern içeriklerde olduęu gibi dūşūnsel eylemin bir toplumda ilk ortaya çıkıő koşullarına dair yapılan deęinilerde de, hem modern Kıtta Avrupası'nın tarihsel kökenlerine bir vurgu vardır hem de bilinmesi için nerilenlerde yanılıęlar mevcuttur. Genel olarak kurumsal ve organize dūşūncenin, özel olarak da felsefenin bir toplumda ortaya çıkıőına yönelik soruőturmalarda varılan gerekli insani n koşullar, daima Batı toplumuna ait kodlarla ieriklendirilir. Buna göre dūşūnce denildięinde kasdedilen sistematik zihinsel sūrelerin geliőimi, Antik Yunan tarzında bir zdūőinmle, genelde maddi olanakların geliőmiőlięine ve dūşūnsel eylemlerin bir zevk olarak ortaya çıkıőına baęlanır. Buradan hareketle Tuncar Tuęcu gibi birçok felsefe tarihçisi de, dūőinmenin bir zevk olarak algılanmadıęı toplumlarda, dahası maddi varlıklılık dūzeyi bunu gerekli kılmayan toplumlarda flsefe, sanat ve edebiyatın ortaya çıkamayacaklarını nvarsayar.¹ Edward William Said, bunu daha da ileriye taőıyarak, bütün bu soruőturmaların ortak kaygısına tercüman olur ve doęu toplumlarının, özellikle de Müslüman olanlarının,

daha başlangıçtan düşünsel yaratıcılıktan yoksun toplumsal araçlarla ön koşullandırıldıklarını söyler.² Bütün bunlar Batı'dan hareket etmekten kurtulamamış çeşitli özdeşünümünlerin ortak anlam politikaları olarak olgusallaşırlar. Ben bu yazıda, böyle bir varoluşsal gönderimi reddederek, bir toplumda kurumsal ve organize düşüncenin ortaya çıkış süreçlerinin, düşüncenin bir zevk olarak algılanmasından veya toplumun maddi olanaklarının sağladığı sınırsız tatmin duygusundan ziyade maddi olgusallıklarla çok da ilgisi bulunmayan kişisel gereksinimlerle toplumsal ihtiyaçların paralelliğinin mümkün kıldığı kavramsal bir gelenekle ilişkili olduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Bu sorunsal her ne kadar Türkiye gibi bir ülkenin bundan sonraki düşünce politikalarına doğrudan ilgi duyan bir sorunsal ise de, burada, daha önce bazı yazarların yaptığı gibi Türkçü bir kaygıyla bir Anadolu'luk söylemine yoğunlaşmayacağı gibi eski Türklerin sözlü ürünlerinin mümkün bir felsefe için çıkış yolu olabileceği gibi sığ yaklaşımlara da teslim olunmayacaktır. Çünkü burada kavramsallaştırılan düşünsel eylem, kurumsallaşmış bir toplumda üretilen organize bir içerikle ilgilidir ve bu anlamda İslam öncesi Türklerin tarihi bu sorunsalın tamamen dışında kalmaktadır.

Bu bakımdan ilk elde ifade edilmesi gereken, düşüncenin bir toplumda zevk haline gelebilmesinin, maddi gelişmişliğin değil de, düşünsel gelişmişliğin bir sonucu olduğu ve hem maddi gelişmişliğe hem de düşünceye bir zevk olarak gereksinim duyulabilmesinin, düşüncenin ortaya çıkışıyla aslında ilgili olmadığıdır.

Maddi gelişmişlik düzeyine ve düşüncenin bir zevk olarak gereksinilmesine yapılan vurguların müşterek referansları kuşkusuz Antik Yunan'dır. Felsefenin beşiğinin Antik Yunan veya başka bir yer olması, Martin Heidegger ve Hannah Arendt gibi bazı yazarların işledikleri türden bir Yunan mucizesinin³ gerçekten var olup var olmaması gibi tartışma konuları, bu yazının sorunlaştırma kapsamının dışında kalmaktadır.⁴ Bu nedenle her ne kadar örneklendirmeler daha çok aşına olunan tarihsel toplumlardan yapılıyor olsa da, bu yazıda sorun olarak görülen temel nokta, gerçek bir düşüncenin, bir toplumda sıfırdan ortaya çıkışının

varoluşsal koşullarıdır. Bu bakımdan ilk elde ifade edilmesi gereken, düşüncenin bir toplumda zevk haline gelebilmesinin, maddi gelişmişliğin değil de, düşünsel gelişmişliğin bir sonucu olduğu ve hem maddi gelişmişliğe hem de düşünceye bir zevk olarak gereksinim duyulabilmesinin, düşüncenin ortaya çıkışıyla aslında ilgili olmadığıdır. Şimdi soruşturmamıza buradan devam edebiliriz.

Maddi olanakları oldukça gelişmiş olduğu halde düşünsellikleri aynı ölçüde olgusallaşmamış toplumlardan örnekler verilerek, düşünceye bir zevk olarak gereksinim duyulması önvarsayımını çürütmek için bir yol bulunabilirse de, bizim burada yapacağımız şey, düşüncenin bir toplumda ortaya çıkışını aydınlatmak olduğundan, bu yol tercih edilmeyecektir. Bu konu temel polemiklerin dışında tutulmalı ve daha pragmatik bir açıklama için farklı özdeşünümlere yeterli tahammül gösterilmelidir. Böylelikle organize düşüncenin kendisine yoğunlaşabiliriz. Hemen belirtmek gerekir ki, düşünce denilen zihinsel süreç de bir insani etkileşimler ağının doğrudan bir sonucu olarak olgusallaşır. Yani düşüncenin ortaya çıkışında da etkin ve edilgin unsurların varlığından yola çıkmak gerekir. Çünkü insanlar, organize ve anlamlı eylemlerini hiçbir zaman kişisel veya toplumsal nedenlerinden bağımsız sergilemezler. Burada kişisel ve toplumsal nedenler olarak yorumlanabilen unsurlar arasında sanıldığı gibi maddi olanaklar doğrudan iş başında değildir. Maddi olanaklar doğrudan iş başında olursa köle olarak alınıp satılan Platon'un veya soylu bir kültürde yetişmemiş Herakleitos'un neden organize bir düşünceye yönelik önemli girişimlerde bulduklarını yeterince anlayamayız.⁵ Öte yandan böyle bir önvarsayımında düşüncenin farklı toplumsal ve coğrafi sahiplenmeler arasında el değiştirerek günümüze gelmesini açıklamak güçleşir. Düşüncenin hem kendi toplumuna özgü, hem de daha önce kendisinden ödünç alınmış bulunan gelişmiş toplumlara özgü unsurları yeteri kadar ayıklandırmadığı gibi, yeni öznenin fark yaratımının nerede başlayıp nerede bittiği de ayırt edilemez. Öte yandan maddi olanakların gelişmişliğiyle yapılan koşullu gerekçelendirme, sözelimi Orta Afrika'da şu anda bulunmayan kurumsal düşüncenin bundan sonra nasıl ortaya çıkabileceğine ilişkin yeteri kadar pragmatik bir kuramsal içerik ortaya koyamaz. Belki daha da önemlisi kriz dönemlerinde kendini daha nitelikli olarak ortaya koyan

düşüncenin bu durumu yeterince anlaşılabilir olamaz. O halde düşünebilmek için oldukça ikna edici bir gerekçeye ihtiyacımız vardır. Bu gerekçe, insan özbi-lincinin özne farkındalığının niteliğine değinmesine koşut daha ikna edici bir noktada bulunabilecektir. Bu bakımdan Martin Heidegger'in varoluşsallığa ilişkin bulgularından yararlanabiliriz. Bu yazara göre insanın kendisi tarzında var oluyorken yaşadığından en fazla emin olduğu iki insani olgu vardır: Acı (korku) ve merak.⁶ İnsanlar, acıyı duyumsadıkları veya merakı yaşıyor oldukları ölçüde bu dünyada var oluyor olmalarından emin olmaktadır. Burada merak olgusu, yeniden gerekçelendirilmesi gereken bir kavram olarak kendini sergileyebileceğinden, merakı da içerecek şekilde acıya yoğunlaşmak yerinde olacaktır. Çünkü acı, varoluşsallığın daha doğrudan bir dışavurumunu incelemektedir. Düşünsel süreçlerin insan bakımından gerekçelendirilmesine acıyı uyguladığımızda, insanların ancak bir şeyden rahatsız olduklarında veya bir şey insanları rahatsız ettiğinde düşünmenin ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yani Aristoteles, İbn Sînâ, Immanuel Kant veya Karl Marx'ı rahatsız eden bir şey olmasaydı, bu adları verilen düşünce çehreleri, insan olduğumuzdan en çok emin olmamızı sağlayan ayrıcalıklı eylemi, yani düşüncenin kendisini ortaya koyamayacaklardı. Fakat bu durumda da ortaya yeni bir sorun çıkmaktadır: Eğer bir şey insanı rahatsız edince, insan organize düşünceyi üretecek zihinsel süreçlere yöneliyorsa, bir şeylerden rahatsız olan insanların tümü, birbirinden farklı olarak neden sistematik düşünceler ortaya koyamamaktadırlar? Çünkü sıkıntı içerisindeki bütün insanlar varoluşsal belirginlikleri yaşıyor oldukları halde bunun aksine aynı insanların tümü felsefe yapamamaktadırlar. Oysa insan varoluşsallığının en belirgin unsuru, düşüncenin kendisi olarak olgusallaşmaktadır.⁷ İşte bu durum da, sıkıntı içerisindeki öznenin, özdeşleşimini gerçekleştireceği bir terminolojinin varlığını, yani sistematik bir terimler topluluğunun düşünceyi incelemiş varlığını gerektirmektedir. Çünkü varoluşsallığını bir özdeşleşim olarak, daha açık bir deyişle, değişken olarak algılanmış bir etkenler birlikteliğinin içerisinde kendi varlığını açıklamaya koyulmuş bir düşüncellik olarak anlamlandırmaya girişen öznenin, bir anlamlar tarihini hazır bulduğu bir terminolojik yapı yok ise eğer, bu takdirde özdeşleşiminin anlamlandırıldığı bir ortak gelişmiş izlek yakanamayacaktır. Bu durumda da söz gelimi bir

mağaradaki çaresizlik anında duyumsanarak insan anlığına doğru kendini gösterenler, tıpkı bir dil bilmeyenin kendini anlatamaması gibi, kendi anlamlarını üretemeyecektir. Bu bakımdan Aristoteles, İbn Sînâ, Immanuel Kant ve Karl Marx'ın, özdeşleşimlerini anlamlandırırken, yararlanabilecekleri birer terminolojileri vardı. Peki, bu durumun daha başına gidildiğinde bir kavramlar ve sözcükler topluluğundan evrilerek varlık bulmuş terimlerin sistematik birlikteliğinden önce bu birlikteliği sağlayan ana etken için nasıl bir izah geliştirilebilir? Belirtmek gerekir ki, bir çeşit meta anlatı veya çeşitli terminolojilerle, yani kavramsal geleneklerle kendini göstermiş bir toplumdan ödünç alınarak tamamen kendinden hareket etmek suretiyle yeniden anlamlandırılan bir ön terminoloji olmaksızın, düşünceyi mümkün kılan kavramsal bir geleneğe sahip olmanın bir yolu yoktur. Meta anlatıdan kastedilen, toplumsal deneyimlerin, bu deneyimleri paylaşanlarca yeniden kurgulanarak sonraki nesiller için anlamları kapsamlı ve bağlayıcı

Düşünsel süreçlerin insan bakımından gerekçelendirilmesine acıyı uyguladığımızda, insanların ancak bir şeyden rahatsız olduklarında veya bir şey insanları rahatsız ettiğinde düşünmenin ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

nitelikli bir kavramlar topluluğunun bulunduğu temel metinlere dökülmesi ve böylelikle bu metinler üzerinden yaratılan tutarlı söylemlerdir. Vahyi yeterli kadar bilgiyle ilgili bir insani sorun olarak görmeyen insanlar için, özellikle Orta Doğu'da yazılan kutsal kitapların yarattığı düşünsel devinimler, meta anlatıların bir örneğini oluşturmaktadır. Fakat İlyada ve Odessa benzeri destanlar bir çeşit meta anlatıyı imleyen içeriklendirmeler olarak örneklendirilemezler.⁸ Nitekim Aristoteles'in mantıksal terminolojisini mümkün kılan ana etken ne bu gibi destanlardır ne de bu Yunanlı filozoftan önceki düşünürlerin geliştirmiş oldukları söylemlerdir. İskender'in ünlü doğu seferi olmasaydı, büyük bir olasılıkla, anlam olarak çoktan beri birikmiş bulunan Yunan toplumsal anlamları, bir kalıba girerek dile getirilme olanağından mahrum kalacaktı. Dimitri Gutas ve Muhammed Âbid el-Câbirî'nin büyük bir kararlılıkla belirttikleri

gibi, Aristoteles'in mantıksal terminolojisi sıfırdan yaratılmış bir içerik olmayıp, İran kütüphanelerinden tercüme edilen terimler yoluyla Yunan anlamlarının birlikte işe koşulmasıyla olgusallaşmış bir içeriktir.⁹ Bu anlamda aslında ne Platon'da ne de ondan daha öncesinde sistematik ve organize bir felsefeden söz etmek kolay değildir. İkinci yol ise ödünç alınarak yerleştirilen kavramsal içeriklerin sağlayacağı bir terminolojik gelenektir. Aristoteles bunun için bir örneğe de, bu örnek Yunan mucizesinin bir yapı bozumuna ve daha sonra polemiklerle kilitlenebilecek gereksiz bir tartışmaya zemin hazırlayabileceğinden, daha az tartışmaya açık örneklerin burada anılması

Söz gelimi dayatılan bir yapı olarak aydınlanmacı modernliğin, Türkiye toplumunun gereksinimlerini yok sayan bir bakış açısına sahip olması ya da Kıta Avrupası'nda ortaya çıkmış tepkisel ve alternatif bir düşünce olarak solun kavramsal içeriğinin Türkiye toplumunun varoluşsal kodlarıyla ilişiksiz olmasından dolayı, salt aydınlanmacı veya salt solcu terminoloji çevirileri herhangi bir kavramsal gelenek meydana getirememiştir.

yerinde olacaktır. Hem Aziz Thomas Aquinas ve Roger Bacon sayesinde Müslümanlardan ödünç alınarak yerleştirilen ve neticede Yeni Çağ düşüncesini mümkün kılan terminolojik alımlar, hem de bundan önce Müslümanlardan Kindi ile Yunan ve başka coğrafyalardan ödünç alıp yerleştirerek, bu sayede Müslümanlardan bugün hala imrenilen felsefesi ve bilimini mümkün kıldıkları alımlar bunun esas örneklerini meydana getirirler. Bu bakımdan söz gelimi René Descartes ve David Hume'u İbn Sînâ ve Ebû Hâmid el-Gazzâlî olmaksızın veya Nicolaus Copernicus ve Isaac Newton'ı İbn Heysem ve İbn Bâcce olmaksızın anlamlandırabilmek oldukça güçleşecektir. Çünkü özel olarak felsefe ve bilim tarihlerinde, bir toplumda belirli bir tarihten sonra mümkün olan nitelikli düşünsel içerikleri anlamlandırmak bakımından doğrudan referans gösterilebilen yeterli bir meta metin bulunamamaktadır. Bu bakımdan söz gelimi XVI. yüzyıldan *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine*¹⁰ ve XVII. yüzyıldan *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri*¹¹ adlı eserler ya da yine XVII.

yüzyıldan *Metot Üzerine Konuşmalar*¹² gibi metinler, bir anda sadece kendi toplumsal deneyimlerinin mümkün kıldığı anlamlı koşullarda ortaya çıkmış meta metinler olarak algılandıklarında, hiçbir şey açıklanmış olmayacaktır. Modern Batı'yı oluşturacak şekilde Thomas Aquinas ve Roger Bacon bir düşünsel gelenek meydana getirdiler, bundan önce imrenilen İslamları sağlayacak şekilde kutsal kitabın yanı sıra Kindi ve Sâbit bin Kurrâ da bir düşünsel gelenek meydana getirdiler. Dolayısıyla mağaradaki rahatsız edici kişisel veya toplumsal yaşantıların bile organize bir düşüncede kendini bulabilmesi için verili bir kavramsal geleneğe gereksinim duyulmaktadır. Geldiğimiz noktada, düşüncenin meydana gelişi, varoluş gerekçesini yaşanmışlıktan almakta, öte yandan yaşananlardan elde edilen rahatsızlık nedeniyle zihnin içerisinde kendini bulduğu arayış, rahatsızlığın verili bir terminolojide, yani kavramsal gelenek içerisinde anlamlılığını yakalamasıyla organize bir düşünceye dönüşmektedir. İşte Türkiye'de veya Türkiye'ye benzer bir toplumsal koşullar içerisinde varlığını bulan başka ülkelerde, düşüncenin ortaya çıkamayışındaki esas nedenler de burada söz konusu olmaktadır. Modern Türkiye'de yaşanmışlıkların kişisel olanla toplumsal olanın ortaklığı bakımından bir anlamı bulunmadığı gibi, bu yaşanmışlıkların bir anlam olarak dile getirilmesine olanak verecek kavramsal bir gelenek de bulunmamaktadır. Modern Türkiye'nin koşulları, sürekli tercüme edilen terminolojilerin yerleştirilememesi veya daha pragmatik bir deyişle, bu terminolojilerin yerleştirilmelerini anlamlı kılacak ortak bir kaygıdan destek alamaması nedeniyle düşüncenin meydana gelmesine elverişli değildir. Söz gelimi dayatılan bir yapı olarak aydınlanmacı modernliğin, Türkiye toplumunun gereksinimlerini yok sayan bir bakış açısına sahip olması ya da Kıta Avrupası'nda ortaya çıkmış tepkisel ve alternatif bir düşünce olarak solun kavramsal içeriğinin Türkiye toplumunun varoluşsal kodlarıyla ilişiksiz olmasından dolayı, salt aydınlanmacı veya salt solcu terminoloji çevirileri herhangi bir kavramsal gelenek meydana getirememiştir. Zaten modern Türkiye'nin yaşamış olduğu en önemli yanlış kırılmalardan biri olan dil devrimini,¹³ hem aydınlanmacıların hem de solcuların büyük oranda desteklemekte oluşları, Türkiye'nin kendi toplumsal anlamlarına uygun bir terminoloji güncellemesi kaygısının aydınlanmacılar ve solcular tarafından fazlaca önemsenmediğini göster-

mektedir. Kuşkusuz dil devriminin yarattığı olgusal kırılmanın, Türkiye özelinde olmak üzere, kavramsal bir geleneğin oluşturulamamasında esaslı bir katkısı olmuştur.¹⁴ Türkiye örneğinden söz edildiğinde anımsatılması gereken bir nokta da, bu yazıda sorunsallaştırılan ve reddedilen bir ayrıcalıklandırmanın, yani düşünmenin ancak ekonomik gelişmişlikle ortaya çıkan bir zevk olabileceğini içeren iddianın bu ülkenin aydınlanmacı, solcu veya başka anlam referanslarına dayalı yazarlarınca sahiplenildiğidir.¹⁵ Belki de bu nedenle Türkiye'nin geriye dönük tarihsel kodlarında, filozofik bir düşüncenin ortaya çıkışının neden mümkün olmadığına yönelik karamsar bir soruşturmanın, bu ülkenin felsefe tarihçilerinin en meşru söylemi haline gelmesinin bir nedeni, bu yanlış algının varlığıdır. İbn Sînâ'nın bir zamanlar, Aristoteles öncesi Yunan felsefesinin durumunu izah etmek üzere söylediği gibi, duyulurlara gösterilen aşırı duyarlılık, bu insanların akledilirler üzerine yoğunlaşmalarını imkânsızlaştırmakta, böylece felsefe yerine retorik güncellemeler üretmektedirler.¹⁶ Bunun anlamı şudur: Türkiye'deki felsefecilerin sorunu hala bu ülkenin ortak toplumsal anlamının ne olduğu değildir, belki de bunu engellemek üzere sorun daima ortak toplumsal anlamın ne olmaması gerektiğidir. İşte bu nokta, Türkiye'deki düşünce insanlarının aslında kurumsal ve organize düşünceden çok duysal olgulara ne denli yoğunlaştıklarının bir göstergesi olarak alınmalıdır.¹⁷ Bir toplumda ortak anlam, şu veya bu içerikle muhakkak vardır; bunun dışında bu anlamın beğenilmesi veya beğenilmemesi, kabul edilmesi veya reddedilmesi, en azından organize düşünme eylemini ilgilendiren bir şey olmamalıdır.

Bu yazıda öne sürülen tezin örnek bir uygulaması olarak, modern Türkiye örneği üzerinden sıfırdan bir düşüncenin nasıl meydana getirilebileceğine ilişkin görece fantastik bir kurguya değinmek gerekirse, bu noktada da ilk ifade edilmesi gereken, öncelikle bu ülkedeki toplumsal kimliğin ortak anlam yoğunluğunun, olabildiğince İslam'a göre hareket ediyor olmasıdır. Yani salt bilimsel veya salt politik herhangi bir konu, değerlerle yüklü bir anlamsal payda olarak İslam'dan arındırıldığı ölçüde kendi düşünsel serüvenini daha baştan engelleyecektir.¹⁸ Bu değini, düşünselliğin yerel toplumsal dokudan edinmesi gereken meşru dilin mümkün sınırlarını göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye'de İslam'ı bir din, bir

tarih, bir bilim, bir kültür ve topyekûn bir dünya olarak göz ardı eden hiçbir düşünsel içeriğin başarılı olma şansı yoktur. Kuşkusuz Türkiye solcularının en büyük handikapı, Kıta Avrupası ve Kuzey Amerika'daki benzerlerinden yazgı olarak farklılaşmalarını sağlayan bu kusurlu noktadır. Genel olarak dindarlara bakışın büyüye ilişkin olumsuz imajlarla karıştırılarak algılandığı modern zamanlarda Türkiye solcularında da, dindarlara yönelik kayda değer bir küçümseme kendini daima korudu. Bu nedenle de Türkiye'deki solcular ancak iyi bir yazınsal moda yaratabildiler; ama bir düşünceye hiçbir zaman varılamadı. Bundan sonra ifade edilmesi gereken nokta, Türkiye'nin toplumsal dokusu göz ardı edilmeksizin bu ülkede kavramsal bir gelenek oluşmasına olanak sağlayacak terminolojik çevrilere girilmesi, bunun yerelleştirilmesi ve acilen tüketilerek tamamen Türkçe terminolojilerin ilk örneklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Burada önemli olan yöntemdir, bu işi yapanların şu veya bu aksiyomatik içerikleri veya

Modern Türkiye'de yaşanmışlıkların kişisel olanla toplumsal olanın ortaklığı bakımından bir anlamı bulunmadığı gibi, bu yaşanmışlıkların bir anlam olarak dile getirilmesine olanak verecek kavramsal bir gelenek de bulunmamaktadır. Modern Türkiye'nin koşulları, sürekli tercüme edilen terminolojilerin yerelleştirilememesi veya daha pragmatik bir deyişle, bu terminolojilerin yerelleştirilmelerini anlamlı kılacak ortak bir kaygıdan destek alamaması nedeniyle düşüncenin meydana gelmesine elverişli değildir.

inançları paylaşımları çok önemli değildir. Çünkü önemli olan, öncelikle yaşananların dile getirilebileceği acil bir terminolojiye yönelik gereksinim ve ardından bu dile getirilerle elverişli olabilecek düşünsel çözümler ve nihai kertede Türkçe düşüncenin ortaya çıkışıdır. Bu konunun küresel ölçekte politik veya ekonomik güç olmakla olan tek ilişkisi, Türkçe düşüncenin evrenselleşebilmesiyle ilgili hedefe matuftur. Ancak yerel bir düşünce ortaya çıktıktan sonra küresel bir amaçtan söz edilebileceği için Türkçe düşünce için gelişmiş bir politik güç olmanın bir ön koşul olmadığına işaret etmek gerekir. Zaten

kurumsal kimliği ve organize yapılanması fazla gelişmemiş toplumlar, askeri ve politik ya da ekonomik olarak çok gelişmeler bile, kendi tarzlarında bir düşünceleri bulunmadığından, kimlikli bir aidiyet sorununu yaşayacaklarında şüphe yoktur. Bu nedenle Türkiye’de öncelikle anlamsal ortaklıklar üzerinden sorunlar güncellenirken, bir taraftan toplumsal dokuya uygun terimler topluluğu gelişmiş kültürlerden ödünç alınarak yerelleştirilmeli ve tüketilmeli, bir taraftan bu şekilde alınan terminolojilerin işlerlik kazanması ve benimsenmesi için düşünce maksatlı düşünce okulları meydana getirilmeli ve bir taraftan da zamanla gelenekselleşen yeni kavramların çözümlenmelerine koşut yaşantıların Türkçe dile getirilmeleri üzerine yoğunlaşarak bir kurumsal yapı arayışına tek tek girilmelidir. Böylece Türkçe filozofik bir elverişlilikten söz edebilmek için yeteri kadar Türkçe düşünen filozofun bulunabildiği birkaç kuşak sonra görülebilecektir.

Bu noktada da ilk ifade edilmesi gereken, öncelikle bu ülkedeki toplumsal kimliğin ortak anlam yoğunluğunun, olabildiğince İslam’a göre hareket ediyor olmasıdır. Yani salt bilimsel veya salt politik herhangi bir konu, değerlerle yüklü bir anlamsal payda olarak İslam’dan arındırıldığı ölçüde kendi düşünsel serüvenini daha baştan engelleyecektir.

Sonuçta belirtmek gerekir ki, bir toplumda düşünce- nin ve felsefenin ortaya çıkışı kesinlikle maddi varlıklılıkla ilgili değildir. Modern Kıta Avrupası düşüncesine özgü yaklaşımlar, kurumsal ve organize bir düşünsel eylem olarak felsefenin, sanatın ve edebiyatın içeriğini, tamamen zevk olarak duyumsanabilen düşünsel gereksinimlerle ilişkilendirerek, düşünce- nin bir zevk olarak ortaya çıkmadığı toplum- larda bütün bunların olanaksız olduğunu söylerler. Her şeyden öte bir defa işe yararlık bakımından bu temel ölçüte göre durumu olumsuz olan toplumlar bakımından karamsar bir yargı meydana getirmesi yönüyle bu varsayım kesinlikle hatalıdır. Düşünce, önce kişide sonra kişilerle toplumun ortak hafızasında ancak bir nedenle ortaya çıkabilir. Bu neden, zevk değil ancak yaşanılanlarla ilişkili psikolojik bir du-

rumdur. İnsanlar kişisel veya toplumsal olarak acı çektiklerinde veya bir şeyden rahatsız olduklarında, bu durum onları düşünmeye iter. Fakat düşünce- nin salt duyulur, yani duygusal nitelikli yoğunlaşma- dan kurtarılarak bağımsız ve anlamlı bir düşünce ola- bilmesi için, bedelleri ödenmiş anlamları içeren bir kavramsal geleneğe gereksinim vardır. Ancak böyle bir kavramsal gelenek içerisinde insanlar, anlamları kavramlar ve terimler yoluyla dile getirebilir ve düşüncenin zenginleşmesine katkıda bulunabilirler. Kavramsal geleneği bulunmayan insanlar veya top- lumlar, anlatacağı çok şey olup da dil bilmediği için bunları ifade olanağından mahrum kalan insanlara benzerler. Kavramsal geleneği bulunmayan toplumlar da, düşünceyi sağlayan kavramları oldukça güçlü iş- lenmiş bir toplumdaki bu kavramları, kendi ortak top- lumsal anlamlarını zedelemeksizin ödünç aldıkları ve bunları yerelleştirerek zamanla tükettikleri takdirde kavramsal bir geleneğe kavuşabilirler. Böylece düşüncenin için yeteri kadar yaşantısal ve anlamsal bedeli bulunan, yani düşünmek için yeterince nedeni bul- nan bir insan veya toplum, bu kavramsal içeriklere sunduğu anlamlarla düşünce- nin ortaya çıkışını yaratır. Doğu’da ve Batı’da özellikle kriz dönemlerinde üst düzey düşüncelerin ortaya çıkmış olması, düşün- cenin sanıldığı kadar rahatlık ve mutluluk sonrası bir zevk olarak olgusallaşmadığını göstermektedir. Böy- lece bir kez daha belirtmek gerekir ki, düşünce ve fel- sefe, kurumsal bir yaşamın sorun edinilmiş rahatsızlıklarının bir ürünü olarak verili bir terminolojik içerik sayesinde mümkün olmaktadır. Bunun dışındaki bütün özdeşünüm- ler ya gelişmişlerin efsaneleştirilmesiyle beraber karamsarlıklarla sona erer veya hâlihazırda Türkiye’de olduğu gibi düşünce yazarları olduklarını sananlar, sadece duygusal be- timleriyle kendilerini gerçekleştirir dururlar. Her iki durumda da belirli bir toplumsallığın içerisinde bu- lunduğu dünyaya hiçbir olumlu katkısı olmaz. Bu takdirde bu dünyada o toplum olmasa da olur, söyler misiniz, bu şekilde dünya ne kaybeder?■

notlar

- 1 Bkz. Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, Ankara: Alesta Yayınları, 2000, s. 13-31.
- 2 Bkz. Edward William Said, *Başlangıçlar Niyet ve Yöntem*; çeviren: Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s. 93-94.
- 3 Yunan mucizesini uygulayan örnek bir eser olarak bkz. Han-

nah Arendt, *İnsanlık Durumu*; çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2003. Bu eserin başından itibaren insanlık düşüncesi aydın bir önce olarak algılanan Antik Yunan'a göre anlamlandırılır. Bu anlamda Asya ise ancak olumsuz örnekler için anımsanır. Örneğin Hannah Arendt, insanlara şiddet uygulama rahatsızlığının Doğu ile ilişkili olduğunu öngördüğü bir yerde şunları söyler: "... Yunanlıların anlayışına göre, insanlara karşı şiddet kullanmak, iknadan ziyade buyurmak, polis dışındaki hayata, evin reisinin rızasız, despotik ehliyetlerle yönettiği ev ve aile hayatına; ya da despotizmleri ekseriyetle hanenin örgütlenişine benzetilen Asya'nın barbar imparatorluklarındaki hayata ait, insanlarla siyaset öncesi uğraşma biçimleliydi." s. 62-63.

- ⁴ Yunan mucizesi yaklaşımının aydınlanmadan sonra ortaya çıkmış bir kurgunun ve Kıta Avrupası'nın merkeze alındığı ırkçı bir tarihlendirmenin ürünü olduğunun iyi bir soruşturması için bkz. Martin Bernal, *Kara Atena*; çeviren: Özcan Buze, 2. Baskı, 2003.
- ⁵ Herakleitos ve Platon felsefelerinin ortaya çıkışındaki toplumsal koşullar ve bu düşünürlerin psikolojik durumlarının iyi bir tahlili için bkz. Karl Raimund Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*; çeviren: Mete Tunçay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1967, c. I.
- ⁶ Bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*; çeviren: Kaan H. Ökten, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2009, s. 141-220.
- ⁷ Bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, s. 33-35, 44-47.
- ⁸ Tuncar Tuğcu kısmen böyle bir imada bulunmakta ve bu iki metni, Antik Yunan'ın müjdecisi yapmaktadır. Bkz. Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, s. 19-24.
- ⁹ Bkz. Dimitri Gutas, *Yunanca Düşünce Arapça Kültür*; çeviren: Lütfü Şimşek, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 46-53; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Felsefi Mirasımız ve Biz*; çeviren: A. Said Aykut, İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 166.
- ¹⁰ Bkz. Nicolaus Copernicus, *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine*; çeviren: C. Cengiz Çevik, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- ¹¹ Isaac Newton, *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri (Seçmeler)*; çeviren: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1998.
- ¹² Bkz. René Descartes, *Metod Üzerine Konuşmalar*; çeviren: Mehmet Karasan, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- ¹³ Bu konuda iyi bir çalışma için bkz. Tuğrul Şavkay, *Dil Devrimi*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2002. Bir doktora incelemesi olan bu eserde, modern Türkiye'de meydana gelen harf inkılabının sanılanın aksine, derin bir entelektüel arka plandan ziyade, bir uygarlık tercihi ideolojisiyle yakından ilişkili olduğu kritik örnekler üzerinden ortaya konulmaktadır.
- ¹⁴ Bu konunun kısmen tartışıldığı bir çalışma için bkz. İsa Öztürk, *Harf Devrimi ve Sonuçları*, İstanbul: Adam Yayınları, 2004.
- ¹⁵ Emre Kongar bunun oldukça kötü bir örneğidir. Bkz. <http://www.kongar.org/aydinlanma/1999/aydin145.php> (erişim tarihi: 29.04.2011)
- ¹⁶ Bkz. İbn Sînâ, *Kitâbü's-Şifâ Metafizik II*; çevirenler: Ekrem Demirli, Ömer Türker, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005 s. 56.

- ¹⁷ Burada Hilmi Yavuz'un Türkiye bağlamında kuramla ideolojinin arasını iyice ayırdığı bir yazıya referansta bulunulabilir. Bkz. Hilmi Yavuz, 'Bir Zihinsel Malûliyet Prototipi: Necati Polat, *Zaman Gazetesi*, 29.04.2007.
- ¹⁸ Bkz. İsmet Özel, *Üç Mesele*, İstanbul: Şule Yayınları, 2004, özellikle s. 62-64.